

Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Τόμ. 21 (2025)

Ιστορίες καλοσύνης: Μια ποιοτική διερεύνηση των αντιλήψεων παιδιών πρώτης σχολικής ηλικίας για την έννοια της καλοσύνης

Μαρια Βαϊράμη

Copyright © 2025, Μαρια Βαϊράμη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Μη Εμπορική Χρήση 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βαϊράμη Μ. (2025). Ιστορίες καλοσύνης: Μια ποιοτική διερεύνηση των αντιλήψεων παιδιών πρώτης σχολικής ηλικίας για την έννοια της καλοσύνης. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 21, 73–90. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/omep/article/view/41781>

Ιστορίες καλοσύνης: Μια ποιοτική διερεύνηση των αντιλήψεων παιδιών πρώτης σχολικής ηλικίας για την έννοια της καλοσύνης

Μαρία Βαϊράμη, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών,
vairami.maria@ac.eap.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη διερευνά τις αντιλήψεις παιδιών πρώτης σχολικής ηλικίας για την έννοια της καλοσύνης. Το δείγμα αποτέλεσαν 28 παιδιά, 15 αγόρια και 13 κορίτσια, ($M = 6,7$ έτη, $T.A. = .45$), μαθητές και μαθήτριες της Α' τάξης δύο δημοσίων δημοτικών σχολείων. Μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων, διερευνήθηκε πώς τα παιδιά κατανοούν και αποδίδουν νόημα στην καλοσύνη βάσει των προσωπικών τους εμπειριών. Η θεματική ανάλυση ανέδειξε έξι βασικούς θεματικούς άξονες: (α) πράξη βοήθειας, (β) συναισθηματική υποστήριξη, (γ) τρόπος συμπεριφοράς, (δ) κοινωνική αξία/ηθική πράξη, (ε) κοινωνική συνύπαρξη και (στ) αμοιβαία συμπεριφορά. Στις αφηγήσεις των παιδιών, η καλοσύνη συνδέθηκε με ενέργειες όπως το μοίρασμα, η βοήθεια, η συνεργασία, η φροντίδα και η ευγένεια, με καθημερινές πρακτικές, αλλά και με συμπεριφορές που αφορούν το "κοινό καλό". Τα ευρήματα αναδεικνύουν μια πολυδιάστατη κατανόηση της καλοσύνης, η οποία θεμελιώνεται στη φιλοκοινωνική συμπεριφορά, την ενσυναίσθηση, τον ηθικό συλλογισμό και την κοινωνική ρύθμιση. Η μελέτη υπογραμμίζει τη σημασία των καθημερινών εμπειριών στη διαμόρφωση της έννοιας της καλοσύνης και παρέχει χρήσιμες κατευθύνσεις για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων που προάγουν τις φιλοκοινωνικές συμπεριφορές και ενσωματώνουν την καλοσύνη ως βασική ηθική και κοινωνική αξία στην παιδική ηλικία.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Καλοσύνη, Πρώτη Παιδική Ηλικία, Ηθική Ανάπτυξη, Θεματική Ανάλυση

Kindness stories: A qualitative investigation into early school-age children's perceptions of the concept of kindness

Maria Vairami, School of Humanities, Hellenic Open University, Greece, vairami.maria@ac.eap.gr

ABSTRACT

This study explores early primary school children's perceptions of kindness. The sample consisted of 28 children (15 boys and 13 girls; $M = 6.7$ years, $SD = 0.45$), attending the 1st and 2nd grades of two public primary schools. Using semi-structured interviews, we investigated how children understand and attribute meaning to kindness based on their personal experiences. Thematic analysis revealed six core themes: (a) helping behavior, (b) emotional support, (c) behavioral disposition, (d) moral value/ethical action, (e) social coexistence, and (f) reciprocity. Children associated kindness with actions such as sharing, helping, cooperation, caring, and politeness, both in everyday practices and actions aimed at collective welfare. Findings highlight a multidimensional understanding of kindness grounded in prosocial behavior, empathy, moral reasoning, and social regulation. The study underscores the importance of everyday experiences in shaping the concept of kindness and offers valuable insights for the development of educational programs that foster prosocial behavior and cultivate kindness as a core moral and social value in childhood.

KEY WORDS: Kindness, Early Childhood, Moral Development, Thematic Analysis

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η καλοσύνη, ως έκφραση φιλοκοινωνικότητας, αναγνωρίζεται ευρέως ως σημαντική για την ανάπτυξη της κοινωνικής επάρκειας και την προώθηση συμπεριφορών συνεργασίας στην καθημερινότητα των παιδιών (Malti, 2021· Stamp et al., 2024). Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι οι φιλοκοινωνικές συμπεριφορές επιδρούν θετικά τόσο στις διαπροσωπικές σχέσεις, όσο και την ακαδημαϊκή επίδοση των παιδιών (Bear & Soltys, 2020· Verba & Vu, 2024). Τα οφέλη αυτά είναι ιδιαίτερα σημαντικά κατά την πρώτη παιδική ηλικία, όταν οι κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες αναπτύσσονται ραγδαία (Spinard & Eisenberg, 2019). Επιπρόσθετα, διαχρονικές έρευνες υπογραμμίζουν τα μακροπρόθεσμα οφέλη που αποκομίζουν τα παιδιά από την παρουσία συμπεριφορών καλοσύνης στα περιβάλλοντα στα οποία αλληλεπιδρούν (Jones et al., 2015· Lim et al., 2024).

Παρότι τα τεκμηριωμένα οφέλη των φιλοκοινωνικών συμπεριφορών, οι εκπαιδευτικές και ερευνητικές πρωτοβουλίες έχουν κυρίως επικεντρωθεί στην πρόληψη αντικοινωνικών συμπεριφορών, όπως ο εκφοβισμός, παρά στην ενεργή προώθηση και καλλιέργεια φιλοκοινωνικών συμπεριφορών όπως η καλοσύνη (Binfet & Passmore, 2019· Pryce & Frederickson, 2013).

Η καλοσύνη μελετάται παραδοσιακά υπό το πρίσμα της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς και στο πλαίσιο παρεμφερών εννοιών και συναισθημάτων, όπως ο αλτρουισμός, η συμπάθεια και η συμπόνια (π.χ. Algoe, 2019· Batson, 2023· Smeets et al., 2014). Εντούτοις, ολοένα και περισσότερες έρευνες αναγνωρίζουν τα μοναδικά χαρακτηριστικά της και την ανάγκη να διερευνάται ως ξεχωριστή συναισθηματική εμπειρία (Binfet and Passmore, 2019). Παρά τη σημασία της, η καλοσύνη δεν έχει μελετηθεί επαρκώς μέσα από τις εμπειρίες των ίδιων των παιδιών, ιδιαίτερα σε μικρές ηλικίες. Η κατανόηση των προσωπικών αντιλήψεων των παιδιών για την καλοσύνη είναι ουσιαστική, καθώς διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουν και ανταποκρίνονται στις κοινωνικές καταστάσεις. Στην παρούσα μελέτη, χρησιμοποιείται ποιοτική μεθοδολογία, για να διερευνηθεί η οπτική των παιδιών για την καλοσύνη, μέσω αφηγήσεων εμπειριών και βιωμάτων. Εστιάζοντας στην οπτική των παιδιών, η έρευνα αυτή επιδιώκει να εμβαθύνει την κατανόηση της καλοσύνης στην πρώτη παιδική ηλικία, με απώτερο σκοπό τη βελτίωση των πρακτικών που ενισχύουν την φιλοκοινωνική ανάπτυξη.

Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Η καλοσύνη στα παιδιά περιγράφεται ως ένα σύνολο συμπεριφορών που περιλαμβάνουν το μοίρασμα, τη βοήθεια, την παρηγοριά και τη δράση με τρόπους που υποδηλώνουν ευαισθησία στις ανάγκες και τα συναισθήματα των άλλων (Hay & Cook, 2007). Οι Seligman και συνεργάτες (2005) την ορίζουν ως «*το να κάνεις χάρες και καλές πράξεις για τους άλλους*» (σελ. 412). Οι πράξεις καλοσύνης συνδέονται στενά με την ενσυναίσθηση και την ικανότητα κατανόησης της προοπτικής του άλλου (Spinard & Eisenberg, 2019). Στην πρώτη παιδική ηλικία η καλοσύνη συνδέεται με την αναδυόμενη κοινωνική κατανόηση και τη συναισθηματική ανάπτυξη (Malti, 2019).

Η ανάπτυξη της καλοσύνης, ως μορφή φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, μελετάται εκτενώς στην αναπτυξιακή ψυχολογία. Τα πρώτα δείγματα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς εμφανίζονται ήδη από την ύστερη βρεφική ηλικία (Warneken & Tomasello, 2006), και μέχρι την ηλικία των πέντε ετών τα παιδιά είναι σε θέση να αξιολογούν τη συμπεριφορά των άλλων με βάση πρώιμα ηθικά κριτήρια (Vaish, Carpenter, & Tomasello, 2010).

Μολονότι πολλές έρευνες εστιάζουν στην παρατήρηση συμπεριφορών καλοσύνης, λιγότερες εξετάζουν πώς τα ίδια παιδιά αντιλαμβάνονται και ορίζουν την καλοσύνη. Η ποιοτική έρευνα στον τομέα αυτό παραμένει περιορισμένη, παρότι μοιάζει σημαντική για την ανάδειξη των διαφοροποιημένων, βιωμένων εμπειριών της καλοσύνης από την οπτική των παιδιών. Η διερεύνηση των αφηγήσεων των ίδιων των παιδιών μπορεί να προσφέρει μια πιο λεπτομερή εικόνα, αναδεικνύοντας συναισθηματικούς και πλαισιακούς παράγοντες που συχνά παραβλέπονται από τις ποσοτικές μεθόδους μέτρησης.

Η υπάρχουσα αναπτυξιακή βιβλιογραφία δείχνει ότι η κατανόηση της καλοσύνης μεταβάλλεται με την ηλικία, από απλές ενέργειες, όπως το μοίρασμα, σε πιο αφαιρετικές έννοιες, όπως η συναισθηματική υποστήριξη και η δικαιοσύνη (Spinard & Eisenberg, 2019). Προηγούμενες μελέτες, βασισμένες σε παρατήρηση των παιδιών ή στις αναφορές γονέων ή εκπαιδευτικών, δείχνουν ότι τα παιδιά αρχίζουν να αναγνωρίζουν και να εκτιμούν την καλοσύνη από νωρίς, με τα νήπια να δείχνουν επίγνωση των ωφέλιμων και επιβλαβών πράξεων, συνδέοντας την καλοσύνη με θετικά αποτελέσματα (Warneken & Tomasello, 2006). Μέχρι την προσχολική ηλικία τα παιδιά μπορούν να αναγνωρίζουν συμπεριφορές καλοσύνης και συχνά τις περιγράφουν με σαφείς και άμεσους όρους, όπως «βοηθάω κάποιον όταν πέφτει» ή «μοιράζομαι παιχνίδια» (Dahl, 2019· Smetana, 2006). Καθώς τα παιδιά αναπτύσσονται, οι κοινωνικο-γνωστικές τους δεξιότητες εξελίσσονται, επιτρέποντας πιο λεπτομερείς προσεγγίσεις. Αρχίζουν να εξετάζουν τις προθέσεις πίσω από τις πράξεις και συνδέουν την καλοσύνη με συναισθηματικές συνιστώσες όπως τη δικαιοσύνη, τη φροντίδα και τη συμπερίληψη (Malti, 2021). Επιπλέον, επηρεάζονται όλο και περισσότερο από τους συνομηλίκους, το περιβάλλον της τάξης και τις πολιτισμικές αφηγήσεις για την ηθική συμπεριφορά.

Σχετικά λίγες μελέτες έχουν διερευνήσει ποιοτικά τις αντιλήψεις και τις περιγραφές της καλοσύνης των ίδιων των παιδιών. Οι Perkins και συνεργάτες (2022) διαπίστωσαν ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας αντιλαμβάνονται την καλοσύνη κυρίως μέσω συγκεκριμένων συμπεριφορών, όπως το να δίνουν και να βοηθούν, καθώς και μέσω σχεσιακών αλληλεπιδράσεων. Είναι σημαντικό ότι τα παιδιά αυτής της ηλικιακής ομάδας συνδέουν την καλοσύνη με θετικές συναισθηματικές εμπειρίες τόσο για τον/την δράστη όσο και για τον/την αποδέκτη. Επιπλέον, οι έρευνες του Binfet και των συνεργατών του (Binfet & Gaertner, 2015· Binfet & Passmore, 2019) κατέδειξαν ότι οι αντιλήψεις των παιδιών πρώτης και μέσης παιδικής ηλικίας για την καλοσύνη είναι πολύπλευρες. Τα παιδιά περιγράφουν την καλοσύνη όχι μόνο με όρους συγκεκριμένων συμπεριφορών βοήθειας, αλλά και ως μία συμπεριφορά που περιλαμβάνει συναισθηματική υποστήριξη, κοινωνική ένταξη και σεβασμό για τους άλλους. Επιπρόσθετα, οι συγγραφείς επισημαίνουν τις αναπτυξιακές προοπτικές, σύμφωνα με τις οποίες οι ερμηνείες των παιδιών για την καλοσύνη εξελίσσονται με την ηλικία, επηρεαζόμενες όλο και περισσότερο από τις κοινωνικές προσδοκίες και την αίσθηση του ανήκειν στην ομάδα, ιδίως κατά τα χρόνια του δημοτικού σχολείου.

Η σημασία της οπτικής των παιδιών

Η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται την καλοσύνη στο σχολικό πλαίσιο είναι σημαντική καθώς μεγάλο μέρος της υπάρχουσας βιβλιογραφίας βασίζεται σε ερμηνείες ενηλίκων, δεδομένα παρατήρησης ή πειραματικούς σχεδιασμούς που συμπεραίνουν την κατανόηση των παιδιών μόνο από τη συμπεριφορά. Παρόλο που αυτές οι μέθοδοι προσφέρουν πολύτιμες γνώσεις, ενδέχεται να συγκαλύπτουν τις υποκειμενικές εμπειρίες και τα νοήματα που μπορούν να βρεθούν στα ίδια τα λόγια και τα συμφραζόμενα των παιδιών. Τα μικρά παιδιά συχνά κατανοούν την καλοσύνη με απτό τρόπο, μέσα από συγκεκριμένες ενέργειες και καθημερινές αλληλεπιδράσεις -λεπτομέρειες που μπορεί να διαφύγουν από αμιγώς συμπεριφορικές ή ποσοτικές μετρήσεις (Carnevale, 2020). Επιπλέον, οι μέθοδοι αυτοαναφοράς αναγνωρίζουν τα παιδιά ως ενεργούς συντελεστές της έρευνας, σεβόμενοι τη φωνή και τη δράση τους, κάτι που επισημαίνεται ολοένα και συχνότερα στη δεοντολογία και τη μεθοδολογία της έρευνας στην πρώιμη παιδική ηλικία (Sun et al., 2023).

Ο ρόλος του πολιτισμού και του πλαισίου του σχολείου

Οι αντιλήψεις των παιδιών για την καλοσύνη δεν διαμορφώνονται εν κενώ, αλλά ενσωματώνονται σε ευρύτερα πολιτιστικά και κοινωνικά πλαίσια (Malti, 2021). Στην πρώτη και μέση παιδική ηλικία, το σχολικό περιβάλλον, οι αλληλεπιδράσεις με συνομηλίκους και δασκάλους, παρέχουν ευκαιρίες για την ανάπτυξη πιο εξελιγμένων και εσωτερικευμένων

αντιλήψεων για την καλοσύνη (Durlak et al., 2011·Wentzel, 2015). Επιπλέον, οι πολιτισμικές αξίες και οι οικογενειακές πρακτικές επιδρούν στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά ερμηνεύουν την καλοσύνη και τις ηθικές υποχρεώσεις, διαμορφώνοντας τόσο την έκφραση, όσο και την ιεράρχηση των συμπεριφορών καλοσύνης (Ladd & Troop-Gordon, 2003). Στο ελληνικό πλαίσιο, για παράδειγμα, οι ισχυροί οικογενειακοί δεσμοί και ο προσανατολισμός στην κοινότητα μπορεί να ενισχύσουν την έμφαση που δίνουν τα παιδιά στις μορφές καλοσύνης που σχετίζονται με τις σχέσεις. Η καταγραφή των απόψεων των παιδιών μέσω ποιοτικών μεθόδων παρέχει την ευκαιρία να κατανοήσουμε την καλοσύνη ως μια κοινωνικά και συναισθηματικά ενσωματωμένη εμπειρία και όχι ως μια απλή λίστα καταγραφής συμπεριφορών.

Σκοπός της παρούσας έρευνας

Η υπάρχουσα βιβλιογραφία υπογραμμίζει την πολύπλευρη φύση της καλοσύνης και τη σημασία των πρώτων σχολικών χρόνων στην ενίσχυση της. Ωστόσο, παρατηρείται αξιοσημείωτο κενό όσον αφορά τις μελέτες που βασίζονται σε μεθόδους αυτοαναφοράς και ιδίως σε ποιοτικές προσεγγίσεις που επιτρέπουν στα παιδιά να διατυπώσουν τις αντιλήψεις τους με τους δικούς τους όρους. Επιπλέον, σχετικά λίγες μελέτες έχουν εξετάσει πώς αυτές οι αντιλήψεις διαμορφώνονται κατά τη διάρκεια μεταβάσεων, όπως η μετάβαση από το νηπιαγωγείο στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου.

Ο στόχος της παρούσας εργασίας, η οποία βασίστηκε στις αφηγήσεις παιδιών της Α' τάξης του Δημοτικού σχολείου, ήταν να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται την καλοσύνη μέσα από τη γλώσσα που χρησιμοποιούν και πώς βιώνουν και εκφράζουν αυτή την αξία στα περιβάλλοντα που αλληλεπιδρούν.

Ειδικότερα τα ερευνητικά ερωτήματα είναι:

1. Πώς αντιλαμβάνονται τα παιδιά την καλοσύνη;
2. Πώς θεωρούν τα παιδιά ότι εκφράζεται η καλοσύνη στο σχολικό και οικογενειακό περιβάλλον;

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιήθηκε ποιοτικός ερευνητικός σχεδιασμός. Το ερευνητικό πρωτόκολλο εγκρίθηκε από την επιστημονική επιτροπή του φορέα εργασίας της βασικής ερευνητριας. Οι ερευνητικές διαδικασίες που ακολουθήθηκαν τηρούσαν τα δεοντολογικά πρότυπα που ορίζονται από την αρμόδια θεσμική επιτροπή για τα πειράματα σε ανθρώπους και ήταν σύμφωνη με τη Διακήρυξη του Ελσίνκι του 1975, όπως αναθεωρήθηκε το 2013 (World Medical Association, 2013).

Συμμετέχοντες

Στη μελέτη συμμετείχαν 28 παιδιά, 15 αγόρια και 13 κορίτσια, (M=6,7 έτη, T.A.=.45), μαθητές και μαθήτριες της Α' τάξης δημοσίων δημοτικών σχολείων μιας ημιαστικής περιοχής του νομού Θεσσαλονίκης. Όλα τα παιδιά είχαν ως μητρική γλώσσα την ελληνική και δεν παρουσίαζαν αναφερόμενες αναπτυξιακές ή μαθησιακές δυσκολίες, σύμφωνα με τα σχολικά αρχεία και τις αναφορές των δασκάλων.

Πρωτόκολλο συνέντευξης

Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν από την συγγραφέα χρησιμοποιώντας ένα ημιδομημένο πρωτόκολλο που διαμορφώθηκε από προηγούμενες έρευνες (π.χ. Binfet & Passmore, 2019). Οι ερωτήσεις σχεδιάστηκαν για να διερευνήσουν την κατανόηση της καλοσύνης από τα παιδιά μέσα από δικά τους παραδείγματα καλοσύνης σε πλαίσια, όπως το σχολείο και το σπίτι, και τις αντιλήψεις τους για τις συνέπειες της συμπεριφοράς της καλοσύνης ("Τί είναι καλοσύνη; Τί σημαίνει να είσαι καλός;", "Μπορείς να μου δώσεις ένα παράδειγμα καλοσύνης;", "Γιατί πρέπει να δείχνουμε καλοσύνη;"). Παρόλο που η συνέντευξη έγινε σύμφωνα με έναν προκαθορισμένο

υπόδειγμα, η ερευνήτρια διατήρησε την ευελιξία της να εισάγει πρόσθετες ερωτήσεις με βάση τις αναδυόμενες ιδέες κατά τη διάρκεια της συλλογής δεδομένων.

Συλλογή δεδομένων και διαδικασία

Η ερευνήτρια επικοινωνήσε με τα σχολεία που συμμετείχαν και πρότεινε να συμμετάσχουν στη μελέτη. Οι στόχοι και οι διαδικασίες της μελέτης εξηγήθηκαν λεπτομερώς στους εκπαιδευτικούς, ώστε να εξασφαλιστεί η πλήρης κατανόηση και υποστήριξή τους καθ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας. Οι γονείς έλαβαν γραπτές πληροφορίες που περιέγραφαν λεπτομερώς τους στόχους και τις διαδικασίες της μελέτης και έδωσαν γραπτή συγκατάθεση μετά από ενημέρωση. Τα παιδιά ενημερώθηκαν επίσης για το σκοπό της μελέτης, διαβεβαιώθηκαν ότι η συμμετοχή τους ήταν εθελοντική και τους υπενθύμισαν ότι μπορούσαν να αποσυρθούν ανά πάσα στιγμή χωρίς συνέπειες. Για να διασφαλιστεί η εμπιστευτικότητα, όλες οι πληροφορίες των συμμετεχόντων ήταν κρυπτογραφημένες, με κωδικούς που αποδόθηκαν στο περιεχόμενο της συνέντευξης για την εξασφάλιση της ιδιωτικότητας.

Πριν από την κύρια συλλογή δεδομένων διεξήχθη μια πιλοτική μελέτη για να αξιολογηθεί η καταλληλότητα του πρωτοκόλλου συνέντευξης, να βοηθηθεί η ερευνήτρια να εξοικειωθεί με τις τεχνικές ερωτήσεων και να εξασκηθεί στην οικοδόμηση σχέσης εμπιστοσύνης με τα παιδιά. Οι συνεντεύξεις διήρκεσαν από 20 έως 30 λεπτά. Πραγματοποιήθηκαν σε ένα ήσυχο δωμάτιο εντός του σχολικού περιβάλλοντος. Κάθε συνέντευξη ξεκινούσε με γενικές ερωτήσεις, όπως «Που μένεις;» και «Ποιοι μένουν μαζί σου στο σπίτι», για να εξοικειωθούν τα παιδιά με την ερευνήτρια πριν τις κύριες ερωτήσεις της συνέντευξης.

Για να καλλιεργηθεί ένα πιο άνετο περιβάλλον και να ενθαρρυνθεί μια πιο πλούσια και φυσική συζήτηση, οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν με ζεύγη παιδιών και όχι μεμονωμένα. Αυτή η δυαδική προσέγγιση αποσκοπούσε στη διευκόλυνση του διαλόγου, επιτρέποντας στους συμμετέχοντες να αλληλεπιδρούν και να επεξεργάζονται ο ένας τις απαντήσεις του άλλου (Fraser, 2004). Οι δάσκαλοι βοήθησαν στην επιλογή των δυάδων αυτών, λαμβάνοντας υπόψη τις σχέσεις των παιδιών και το πως αλληλεπιδρούσαν μεταξύ τους. Το ακριβές περιεχόμενο των συνεντεύξεων ηχογραφήθηκε με τη βοήθεια μιας συσκευής ηχογράφησης.

Σχέδιο Ανάλυσης Δεδομένων

Οι καταγραφές των συνεντεύξεων απομαγνητοφωνήθηκαν αυτολεξεί. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας αναλύθηκαν αποκλειστικά οι ερωτήσεις που σχετίζονται με τον ορισμό της καλοσύνης και τα σχετικά παραδείγματα, ενώ δεν εξετάστηκαν άλλοι παραμέτροι, όπως π.χ. οι φορείς έκφρασης καλοσύνης ή τα πιθανά κίνητρα που την υποκινούν. Οι απαντήσεις των παιδιών αναλύθηκαν με τη χρήση θεματικής ανάλυσης, όπως περιγράφεται από τους Braun και Clarke (2022). Η μέθοδος αυτή επιλέχθηκε για την πρακτικότητα και την ευελιξία της, καθώς και για την αξιοπιστία του αναλυτικού πρωτοκόλου. Πρόκειται για μια μη γραμμική, επαναλαμβανόμενη διαδικασία, η οποία επιτρέπει στους ερευνητές να επανεξετάζουν και να βελτιώνουν τα προηγούμενα στάδια ανάλυσης ανάλογα με τις ανάγκες. Ακολουθήθηκαν τα εξής βήματα: εξοικείωση με τα δεδομένα, δημιουργία αρχικών κωδικών, ανάπτυξη θεμάτων και παραγωγή αναφορών. Συνολικά αναλύθηκαν 28 αφηγήσεις παιδιών, από τις οποίες προέκυψαν 154 επιμέρους αποσπάσματα σχετιζόμενα με την έννοια της καλοσύνης.

Για να εξασφαλιστεί η αξιοπιστία και η δυνατότητα επιβεβαίωσης (Lincoln & Guba, 1985), τα κείμενα διαβάστηκαν και ξαναδιαβάστηκαν συστηματικά, με συνεχή βελτίωση της κωδικοποίησης. Η κύρια ερευνήτρια πραγματοποιούσε τακτικές συμβουλευτικές συναντήσεις με μια δεύτερη ερευνήτρια για να συζητήσει τα αναδυόμενα ευρήματα και να συγκρίνει τα προκαταρκτικά θέματα με τα ακατέργαστα δεδομένα. Τηρήθηκαν λεπτομερείς σημειώσεις πεδίου για την τεκμηρίωση της συνέντευξης και της αναλυτικής διαδικασίας. Τόσο η κύρια ερευνήτρια όσο και ένας δεύτερος ερευνητής ανέλυσαν ανεξάρτητα τα δεδομένα και ανέθεσαν κωδικούς. Οι αποκλίσεις συζητήθηκαν και επιλύθηκαν, με αποτέλεσμα ο συντελεστής

αξιοπιστίας μεταξύ των κριτών (inter-rater reliability-IRR), να είναι .92 Η τιμή αυτή υποδεικνύει ότι οι δύο ερευνητές συμφώνησαν σε ποσοστό 92% σχετικά με την κωδικοποίηση των δεδομένων, γεγονός που ενισχύει την αξιοπιστία της ανάλυσης.

Για την καταγραφή της σχετικής συχνότητας εμφάνισης των θεμάτων και για να αποδοθεί με ευελιξία και ακρίβεια η βαρύτητα που αποδίδουν τα παιδιά στις περιγραφές τους δεν χρησιμοποιήθηκαν ποσοστά απαντήσεων αλλά περιγραφικοί όροι (π.χ. «τα περισσότερα παιδιά», «πολλά παιδιά», «ορισμένα» και «λίγα»). Η επιλογή αυτή έγινε καθώς βιβλιογραφικά (Neale et al., 2014) υποστηρίζεται ότι η ποσοτικοποίηση της συχνότητας εμφάνισης κάποιων θεμάτων ερμηνεύει μονομερώς τα αποτελέσματα αν δεν συνδυάζεται με άλλους ποιοτικούς δείκτες, όπως η έμφαση, η σαφήνεια και η συναισθηματική φόρτιση των αφηγήσεων. Οι περιγραφικές έννοιες που χρησιμοποιήθηκαν δεν αντιστοιχούν σε αυστηρά αριθμητικά όρια, αλλά υποδεικνύουν τάσεις που αναδείχθηκαν μέσα από τις αφηγήσεις των παιδιών. Για λόγους διαφάνειας, οι ακριβείς αριθμοί των παιδιών που ανέφεραν κάθε θεματική ενότητα/υποενότητα παρατίθενται στο Παράρτημα, δίπλα στους περιγραφικούς όρους που χρησιμοποιούνται στο κείμενο.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Η πλειονότητα των παιδιών προσέφερε σαφείς, συγκεκριμένους και προσωπικά νοηματοδοτημένους ορισμούς της καλοσύνης. Στις αφηγήσεις τους, τα παιδιά ορίζουν την καλοσύνη κυρίως με θετικούς όρους, εστιάζοντας στο τι περιλαμβάνει και όχι σε όσα αποκλείει. Από την ανάλυση των παιδικών αφηγήσεων προέκυψαν έξι κεντρικά θέματα, τα οποία αντανακλούν τις διαφορετικές μορφές που παίρνει η καλοσύνη: (α) πράξη βοήθειας, (β) συναισθηματική υποστήριξη, (γ) τρόπος συμπεριφοράς, (δ) κοινωνική αξία/ηθική πράξη, (ε) κοινωνική συνύπαρξη και (στ) αμοιβαία συμπεριφορά. Αναλυτική παρουσίαση των θεμάτων και υποθεμάτων παρατίθεται στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1. Θέματα και υποθέματα που προέκυψαν από τις αφηγήσεις των παιδιών για την καλοσύνη

ΘΕΜΑ	ΥΠΟΘΕΜΑ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
ΠΡΑΞΗ ΒΟΗΘΕΙΑΣ	Φροντίδα και υποστήριξη σε ανάγκη Πρακτική βοήθεια Προσφορά	Υποστηρίζω κάποιον αν πέσει, χτυπήσει, κλπ (τον σηκώνω, πηγαίνω στη δασκάλα) Βοήθεια στο σπίτι, στο φαγητό, στα μαθήματα Δίνω πράγματα (π.χ. δώρα, φαγητό, κλπ)
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ	Παρηγορία & Ενθάρρυνση Ενσυναίσθηση	Παρηγορώ κάποιον που είναι στεναχωρημένος Ενθαρρύνω με τα μαθήματα, στα αθλήματα Κατανόηση του συναισθήματος του άλλου
ΤΡΟΠΟΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ	Ευγένεια & φιλοφροσύνη Σεβασμός & δικαιοσύνη Αποφυγή έντασης και συγκρούσεων	Μιλώ με “όμορφο τρόπο” Δείχνω σεβασμό στους μεγαλύτερους Δεν κλέβω στα παιχνίδια Υιοθετώ θετικό τρόπο επίλυσης συγκρούσεων
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΞΙΑ & ΗΘΙΚΗ ΠΡΑΞΗ	Υπευθυνότητα & Καθήκον Βοήθεια σε ευάλωτες ομάδες Αλληλεγγύη Βοήθεια στα ζώα/φύση	Συμμαζεύω το δωμάτιο μου Βοηθώ κάποιον που έχει ανάγκη Υποστηρίζω αυτόν που αδικείται Νοιάζομαι για τα αδέσποτα, τη φύση
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΥΠΑΡΞΗ	Συνεργασία & Μοίρασμα Φιλία Θετικά Συναισθήματα	Κάνω πράγματα μαζί (π.χ. παίζω, κάνω μαθήματα) Είμαι καλός φίλος/-η Μοιρασμένη εμπειρία θετικών συναισθημάτων μεταξύ βοηθού και αποδέκτη
ΑΜΟΙΒΑΙΑ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	Ανταμοιβή Ανταποδοτικότητα	Η καλοσύνη ανταμείβεται πρακτικά Αν δείχνεις καλοσύνη θα σου δείχνουν και οι άλλοι

Θέμα 1: Καλοσύνη ως πράξη βοήθειας

Ένα από τα πλέον διαδεδομένα θέματα στις αφηγήσεις των παιδιών ήταν η συσχέτιση της καλοσύνης με την προσφορά βοήθειας προς άλλους. Η καλοσύνη παρουσιάζεται ως ενεργή δράση, στο πλαίσιο της οποίας το παιδί ανταποκρίνεται στις ανάγκες ενός άλλου προσώπου – συνομηλικού, ενήλικα. Οι σχετικές περιγραφές περιλαμβάνουν αλληλεπιδράσεις σε πολλαπλά πλαίσια, όπως το σχολείο, το σπίτι, το πάρκο και την γειτονιά. Από την ανάλυση προέκυψαν τρία βασικά υποθέματα: α) Καλοσύνη ως φροντίδα και υποστήριξη σε στιγμές ανάγκης, β) Καλοσύνη ως πρακτική βοήθεια στην καθημερινότητα, γ) Καλοσύνη ως προσφορά και μοίρασμα.

Φροντίδα και υποστήριξη σε στιγμές ανάγκης

Η πλειοψηφία των παιδιών έδωσε παραδείγματα στα οποία η καλοσύνη εκδηλώνεται με άμεσο τρόπο μέσα από φροντίδα και υποστήριξη, κυρίως στο πλαίσιο του σχολείου. Στις περιγραφές των παιδιών η καλοσύνη γίνεται αντιληπτή ως μια χειροπιαστή και άμεση πράξη, συχνά σωματική, που προϋποθέτει φυσική παρουσία, ευαισθησία, ενεργή εμπλοκή και αυθόρμητη δράση σε στιγμές ανάγκης. Οι αφηγήσεις επικεντρώθηκαν κυρίως σε στιγμές τραυματισμού ή δυσφορίας, όπου ένα παιδί προσέφερε φυσική βοήθεια ή απευθύνθηκε σε ενήλικα για να βρει βοήθεια. Χαρακτηριστικά ένα αγόρι αναφέρει «Όταν κάποιος πέσει, να τον σηκώνουμε». Παρότι ορισμένες αφηγήσεις διατυπώνονται αφαιρετικά, αρκετές περιλαμβάνουν λεπτομερείς περιγραφές: «...όταν παίζουν ποδόσφαιρο κάποια παιδιά μπορεί να πατήσουν με τις τάπες τους τους άλλους και μπορεί να πονέσει πολύ το κόκκαλο τους γιατί η τάπα σου τρώει κόκκαλο. Καλοσύνη είναι να τους βοηθάς να περπατήσουν μετά» [αγόρι]. Σε αρκετές περιπτώσεις τα παιδιά περιγράφουν τη βοήθεια ως φυσική ανταπόκριση σε ανάγκες άλλων χωρίς να προηγείται αίτημα βοήθειας: «...όπως το τριτάκι που έχει σπάσει το πόδι τον βοηθάμε. Με ποιον τρόπο τον βοηθάτε; Εγώ του τα φέρνω όλα. Τον ρωτάω μπορείς να το κάνεις; Και άμα μου λέει δεν μπορώ τον βοηθώ. Γιατί το κάνεις αυτό; Επειδή έχει σπάσει το πόδι του» [αγόρι]. Πολλές από τις περιπτώσεις περιγράφουν συμβάντα κατά τη διάρκεια του διαλείμματος: «.....παίζαμε ένα παιχνίδι και το παντελόνι του Κωστή είχε λερωθεί και πήγαμε στην τάξη, βρήκαμε τη δεύτερη αλλαξιά, πήγε και άλλαξε» [κορίτσι] αλλά και ιστορίες του πάρκου: «προχθές στην παιδική χαρά ο Οδυσσέας πήδησε από τη κούνια και είχε πέσει με τα γόνατα....Είχε κάνει μια πληγή εδώ και πονούσε και εγώ πήγα στη μαμά και το είπα και του έβαλε χαντζαπλάστ» [αγόρι].

Πρακτική βοήθεια

Η καλοσύνη εμφανίζεται επίσης μέσα από μικρές πράξεις βοήθειας που ενσωματώνονται στην καθημερινή ζωή των παιδιών. Συχνά περιλαμβάνουν βοήθεια στα μαθήματα μεταξύ συνομηλικών «Όταν δεν μπορεί κάποιος να ζωγραφίσει, του κάνω το περίγραμμα» [κορίτσι], «Όταν μου πέφτει το μολύβι, μου το δίνει ο Πέτρος» [αγόρι] ή μικρότερων παιδιών «... η αδερφή μου είναι μικρή και δεν φτάνει να βάλει από νερό από τη βρύση... της βάζω εγώ» [αγόρι]. Άλλες φορές αφορούν την παροχή βοήθειας προς ενήλικες, όπως γονείς «Πριν να αλλάξουμε σπίτι, πριν μετακομίσουμε... Η μαμά ετοίμαζε κούτες.... Εγώ και η αδελφή μου την βοηθήσαμε με τις κούτες.» [κορίτσι] ή εκπαιδευτικούς «Βοηθώ την κυρία να μοιράσει τα τετράδια» [κορίτσι].

Προσφορά

Ορισμένα παιδιά αναφέρθηκαν στην καλοσύνη ως πρόθυμη προσφορά αντικειμένων, φαγητού ή προσωπικών πραγμάτων. Λέει χαρακτηριστικά ένα αγόρι «Να για παράδειγμα στην αρχή της χρονιάς... Είχε κολλήσει μια μπάλα πάνω στο ταβάνι. Και πήραν τη δικιά μου μπάλα και να την ξεκολλήσουν. Και όταν πήγε να κατεβεί η μπάλα χτύπησε στο τάπερ της Αλίκης. Και τότε της έπεσε το κέικ και της έδωσα το δικό μου...» και ένα άλλο παιδί αναφέρει «Είχα ξεχάσει το φαγητό μου στο λεωφορείο και ο Γιώργος είχε ένα ευρώ και μου έδωσε να πάρω κάτι από το

κυλικείο» [κορίτσι]. Τέλος, μια άλλη πράξη προφοράς περιγράφεται από κορίτσι ως εξής: «*Η ξαδέλφη μου... που μου χάρισε τα σκουλαρίκια της γιατί κατάλαβε ότι μου άρεσαν*».

Στον πρώτο θεματικό άξονα οι αφηγήσεις των παιδιών αποτυπώνουν την καλοσύνη ως ανταπόκριση σε στιγμιαίες ανάγκες, εστιάζοντας σε συγκεκριμένες πράξεις με εμφανές αποτέλεσμα. Επιβεβαιώνουν ευρήματα ερευνών σύμφωνα με τα οποία στην πρώιμη παιδική ηλικία, η φιλοκοινωνική συμπεριφορά τείνει να είναι περισσότερο προσανατολισμένη στη δράση, συχνά στηρίζεται στην άμεση παρατήρηση και επικεντρώνεται σε άμεσες, συγκεκριμένες μορφές βοήθειας (Brownell et al., 2009; Hay & Cook, 2007).

Θέμα 2: Συναισθηματική Υποστήριξη

Για πολλά παιδιά, η έννοια της καλοσύνης δεν περιορίζεται στην παροχή πρακτικής βοήθειας, αλλά επεκτείνεται στη συναισθηματική υποστήριξη. Η υποστήριξη αυτή προϋποθέτει την αναγνώριση των συναισθημάτων του άλλου και την ανταπόκριση με φροντίδα, ενσυναίσθηση και ενθάρρυνση. Από τις αφηγήσεις των παιδιών αναδείχθηκαν δυο υποθέματα: α) Παρηγοριά & Ενθάρρυνση, β) Ενσυναίσθηση.

Παρηγοριά & Ενθάρρυνση

Αρκετά παιδιά περιέγραψαν εμπειρίες όπου παρηγορούσαν ή ενθάρρυναν κάποιον που είχε ανάγκη, είτε λόγω τραυματισμού, είτε επειδή ένιωθε λύπη ή φόβο. Ένα αγόρι ανέφερε χαρακτηριστικά: «*Του λέγαμε ότι μπορείς να περπατήσεις.... Ότι είσαι γενναίος*», όταν ο φίλος του είχε τραυματιστεί. Ένα άλλο περιστατικό, που συνέβη μέσα στην τάξη, ανέδειξε τη σημασία της ενθάρρυνσης από τον/την εκπαιδευτικό: «*Η Ματίνα πήρε υπογραφή στην ορθογραφία και η κυρία της είπε “δεν πειράζει, η προσπάθεια μετρά”*» [κορίτσι]. Η παρηγοριά αναφέρθηκε και σε πιο ιδιαίτερες στιγμές, όπως σε αυτή την αφήγηση: «*Μια φορά επειδή είχα κάνει εγχείρηση και είχα πάει στο νοσοκομείο. Είχαν έρθει οι φίλοι μου να με δουν... Ήμουν πολύ χαρούμενος που τους είδα. Μου έφεραν και κάτι μπαλόνια Γιατί το έκαναν αυτό; Ήθελαν να μου κάνουν έκπληξη... Το έκαναν για να με ενθαρρύνουν ότι δεν θα μείνω εκεί για πάντα*». [αγόρι]. Σε ορισμένες περιπτώσεις ενθάρρυνσης η αφήγηση περιλαμβάνει και περιγραφή της κατανόησης του βιωμένου συναισθήματος εκ μέρους των παιδιών: «*Έτυχε να πέσει κάποιος μια φορά στο σχολείο εκεί που παίζαμε ποδόσφαιρο και είχαμε μαζευτεί όλοι από γύρω και του λέγαμε καλά πράγματα για να μην κλαίει άλλο*» [αγόρι].

Ενσυναίσθηση

Η ενσυναίσθηση αναφέρθηκε ρητά ως μορφή της καλοσύνης από αρκετά παιδιά. Πρόκειται για την ικανότητα αναγνώρισης και κατανόησης της συναισθηματικής ή σωματικής κατάστασης του άλλου και την απόφαση για δράση που προκύπτει λόγω αυτής της κατανόησης. Ένα κορίτσι ανέφερε: «*Εάν τα παιχνίδια μας είναι σε όλο το σπίτι, και η μαμά μας έχει κάνει πάρα πολλές δουλειές ή είναι κουρασμένη, εμείς θα τα μαζεύουμε με την αδελφή μου. Καλοσύνη είναι να τα μαζέψουμε εμείς αντί για τη μαμά για να την ξεκουράσουμε*». Άλλο κορίτσι αναγνώρισε την ενσυναίσθηση της δασκάλας του ως πράξη καλοσύνης: «*Η κυρία... γιατί έχει και πολύ υπομονή και καταλαβαίνει πως νιώθει ο άλλος.... Να ένα παιδάκι μπορεί να μην καταλαβαίνει και να στεναχωριέται. Και εκείνη το λέει πολλές φορές μέχρι να το καταλάβει*».

Οι παραπάνω αφηγήσεις των παιδιών δείχνουν ότι η καλοσύνη εμπεριέχει μια ενεργή κοινωνικοσυναισθηματική κατανόηση, η οποία μεταφράζεται σε πράξεις φροντίδας, παρηγοριάς και ηθικής υποστήριξης. Οι εμπειρίες αυτές συμφωνούν με τη σχετική βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία η γνωστική διάσταση της ενσυναίσθησης –δηλαδή η ικανότητα να αντιληφθεί κανείς τη συναισθηματική κατάσταση και την οπτική του άλλου– κινητοποιεί φιλοκοινωνικές συμπεριφορές (Batson, 2023· Qiu et al., 2024).

Θέμα 3: Η Καλοσύνη ως Τρόπος Συμπεριφοράς

Στο τρίτο θεματικό πεδίο, η καλοσύνη συνδέθηκε με σταθερές μορφές συμπεριφοράς που ευνοούν τη θετική κοινωνική συνύπαρξη. Τα παιδιά περιέγραψαν την καλοσύνη ως μια στάση ζωής, η οποία περιλαμβάνει την ευγένεια, τον σεβασμό και τον αυτοέλεγχο. Οι πρακτικές αυτές καταδεικνύουν ενδεχομένως μια πρώιμη εσωτερικευση κοινωνικών κανόνων, οι οποίοι συνδέονται με το σεβασμό στη διαφορετικότητα και την υπεύθυνη κοινωνική συμπεριφορά (Wentzel, 2015). Τα δεδομένα ανέδειξαν τρία υποθέματα: (α) ευγένεια και φιλοφροσύνη, (β) σεβασμός, (γ) αποφυγή έντασης και συγκρούσεων.

Ευγένεια και Φιλοφροσύνη

Αρκετά παιδιά επισήμαναν ότι η χρήση ευγενικών εκφράσεων στις αλληλεπιδράσεις με συνομηλικούς και ενήλικες αποτελεί βασικό στοιχείο της καλοσύνης. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ένα κορίτσι: *«Καλοσύνη είναι να μιλάμε με όμορφο τρόπο... π.χ. να λέμε “ευχαριστώ” όταν μας δίνουν κάτι»*. Η χρήση ευγενικής γλώσσας περιελάμβανε και θετικά σχόλια προς άλλους: *«Η Ηλιάνα ζωγράφισε μια ωραία ζωγραφιά σήμερα και εγώ της είπα ότι μου άρεσε πολύ... γιατί ήταν πολύ ωραία»* [κορίτσι]. Ανάλογες συμπεριφορές εκδηλώθηκαν και σε κοινωνικές περιστάσεις, όπως θυμάται ένα αγόρι: *«Μια φορά στο θέατρο, επειδή ήμασταν πολλά παιδιά φέτος και κάναμε πρόβες και δεν είχε πάρα πολλά σκαμνιά να καθίσουν όλοι. Και επειδή ένα κορίτσι ήταν όρθιο, του έδωσα την καρέκλα μου»*. *“Γιατί το έκανες αυτό;” «Γιατί κανονικά τα κορίτσια... πρέπει να δίνουμε τις θέσεις μας στα κορίτσια. Αυτό είναι το ευγενικό»*. Στα παραδείγματα αυτά η έκφραση της καλοσύνης γίνεται μέσα από κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς οι οποίοι προωθούν την αρμονική κοινωνική αλληλεπίδραση.

Σεβασμός στους Άλλους

Ορισμένα παιδιά περιέγραψαν την καλοσύνη ως σεβασμό προς τους άλλους, κάτω από το πρίσμα της αποφυγής επιζήμιων συμπεριφορών ή/και της ενεργητικής έκφρασης θετικής συμπεριφοράς απέναντί τους. Οι αφηγήσεις τους φαίνεται να αντανακλούν όχι μόνο μια ατομική ηθική κατανόηση, αλλά και μια κοινωνική ευαισθησία σε θέματα δικαιοσύνης και συνεργασίας. Όπως χαρακτηριστικά ανέφεραν: *«Καλοσύνη είναι να μην κοροϊδεύεις κάποιον αν δεν μπορεί να κάνει κάτι»* [αγόρι], καθώς και *«Να περιμένουμε τη σειρά μας και να μη κλέβουμε θέσεις στο κυλικείο»* [κορίτσι].

Αποφυγή Έντασης και Καβγά

Επιπλέον, η καλοσύνη συνδέθηκε με την ικανότητα αυτορρύθμισης, την επίλυση συγκρούσεων χωρίς βία ή φωνές. Ένα κορίτσι περιέγραψε: *«Ο αδελφός μου συνέχεια με χτυπάει και εγώ αντί να συνεχίσω, κάποιες φορές το λέω στη μαμά ή στον μπαμπά... και κάποιες άλλες φορές λέω ότι δεν μου αρέσει και θέλω να το σταματήσει»*. *«Γιατί αυτό δείχνει καλοσύνη;» «Επειδή δεν χρειαζόταν να χτυπήσουμε τους άλλους και βρήκαμε καλύτερη λύση»*. Ένα άλλο κορίτσι ανέφερε τονίζοντας τη διάσταση της αυτοσυγκράτησης: *«Μερικές φορές η αδερφή μου με ενοχλεί... π.χ. με κουνάει όταν παίζω παιχνίδι στο τάμπλετ ή μου λέει κάτι άσχετο και μπορεί να χάσω... αλλά δεν θα τη βρίσω. Απλά σίγουρα θα στεναχωρηθώ λίγο, αλλά δεν θα τη βρίσω»*. Αντίστοιχα, σε περίπτωση αδικίας, κάποιο αγόρι σχολίασε: *«Αν κάποιος μας έχει κλέψει τη θέση μας και θέλουμε πολύ να κάτσουμε εκεί, να μην τους χτυπάμε»*.

Θέμα 4: Καλοσύνη ως Κοινωνική Αξία και Ηθική Πράξη

Στον 4ο θεματικό άξονα η καλοσύνη αναδείχθηκε ως έννοια άρρηκτα συνδεδεμένη με ηθικά πρότυπα, κοινωνικές αξίες και συλλογική ευθύνη. Τα παιδιά αναφέρθηκαν σε παραδείγματα που υπερβαίνουν τη σφαίρα των διαπροσωπικών σχέσεών τους, εστιάζοντας στη συνεισφορά στο κοινό καλό, τη δικαιοσύνη, την προστασία ευάλωτων ομάδων και την υπευθυνότητα απέναντι στο περιβάλλον. Η καλοσύνη περιγράφεται ως χαρακτηριστικό του «καλού πολίτη»,

υποδηλώνοντας την ενσωμάτωση κοινωνικών και ηθικών προτύπων στη σκέψη των παιδιών (Killen & Smetana, 2015). Στη θεματική αυτή αναδύθηκαν τέσσερα υποθέματα: α) Υπευθυνότητα και καθήκον, β) Βοήθεια σε ευάλωτες ομάδες, γ) Αλληλεγγύη, δ) Βοήθεια στα ζώα/φύση

Υπευθυνότητα και καθήκον

Για ορισμένα παιδιά η καλοσύνη συνδέθηκε με την υπευθυνότητα και την συνέπεια στις καθημερινές υποχρεώσεις. Ένα αγόρι ανέφερε: *«Καλοσύνη είναι να συμμαζεύω το δωμάτιό μου»*, ενώ ένα άλλο κορίτσι δήλωσε: *«Διαβάζω τα μαθήματά μου για να μην έχει πρόβλημα η μαμά μου και η δασκάλα μου»*. Ένα άλλο κορίτσι επεσήμανε: *«Τα κορίτσια δείχνουν καλοσύνη γιατί κάνουν ησυχία στο μάθημα και δεν μιλάνε, προσέχουν»*.

Βοήθεια σε ευάλωτες ομάδες

Η ευαισθητοποίηση απέναντι σε ευάλωτες ομάδες (π.χ. ηλικιωμένοι, άτομα με αναπηρία, ασθενείς, πρόσφυγες) συνδέθηκε έντονα με την καλοσύνη στις αφηγήσεις των παιδιών. Όπως σημείωσε ένα κορίτσι: *«Να βοηθάμε αυτούς που είναι ανάπηροι»*, ενώ ένα αγόρι ανέφερε: *«Μαζεύαμε λεφτά για ένα κορίτσι που είναι στο νοσοκομείο... ήταν για καλό σκοπό»*. Ένα κορίτσι περιέγραψε μια εμπειρία βοήθειας σε ευάλωτες ομάδες από την εξωσχολική του καθημερινότητα: *«Ήταν ένα κοριτσάκι έξω από το σούπερ μάρκετ και πουλούσε χαρτομάντιλα. Με τη μαμά του δώσαμε ένα κρουασάν... γιατί μας φάνηκε ότι πεινούσε»*.

Αλληλεγγύη – Υπεράσπιση του αδικούμενου

Σε πολλές περιπτώσεις, η καλοσύνη περιγράφηκε από τα παιδιά ως υπεράσπιση κάποιου που αδικείται. Ένα κορίτσι μοιράστηκε: *«Κάτι παιδιά κορόιδευαν την αδερφούλα μου γιατί φορούσε πιπίλα και εγώ τους είπα: “Δεν είναι ευγενικό. Κι εσείς όταν ήσασταν μικροί δεν φορούσατε πιπίλα;”»*. Κάποιο άλλο αγόρι δήλωσε: *«Αν κάποιος στο σχολείο τρώει μπούλινγκ... να τον ενθαρρύνουμε ή να το πούμε στη δασκάλα ή στους γονείς του»*.

Καλοσύνη προς τα ζώα και το περιβάλλον

Για ορισμένα παιδιά η καλοσύνη είχε αποδέκτη το φυσικό περιβάλλον και τα ζώα, δείχνοντας μια πρόωμη ηθική οικολογική συνείδηση. Χαρακτηριστικά αναφέρθηκαν: *«Καλοσύνη είναι να μη πετάμε κάτω χαρτιά»* [αγόρι]. *«Με το σχολείο πήγαμε στην παραλία και μαζέψαμε σκουπίδια»* [κορίτσι]. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η φροντίδα των παιδιών αφορά κάποιο αδέσποτο ζώο. Τα παιδιά μπορεί να αναφέρουν περιστατικά όπου φροντίζουν κάποιο αδέσποτο ζώο ταΐζοντας το ή πηγαίνοντάς το στον κτηνίατρο. Ένα αγόρι περιέγραψε με ενθουσιασμό: *«Ένα γατάκι είχε χωθεί σε μια ρόδα αυτοκινήτου... και πήγα με τον μπαμπά μου και το σώσαμε! Το βάλουμε στο σπίτι να ζεσταθεί»*. Στις περιπτώσεις αυτές η καλοσύνη (eco-kindness) αναδεικνύεται ως μορφή ηθικής στάσης που επεκτείνει τη φροντίδα και την ευθύνη πέρα από τους ανθρώπους προς τα ζώα και το φυσικό περιβάλλον.

Θέμα 5ο: Συνύπαρξη

Οι αφηγήσεις πολλών παιδιών ανέδειξαν την έννοια της συνύπαρξης ως κεντρική διάσταση της καλοσύνης. Στο πλαίσιο αυτό, η καλοσύνη παρουσιάζεται ως ο «συνδεδετικός ιστός» που ενισχύει και εμβαθύνει τις σχέσεις, προάγοντας την κοινωνική συνοχή στις στενές αλληλεπιδράσεις. Μέσα από τις διηγήσεις των παιδιών, η καλοσύνη αποκαλύπτεται ως μια δυναμική μορφή επικοινωνίας και συνύπαρξης, η οποία συμβάλλει στην ενδυνάμωση των μεταξύ τους δεσμών. Προέκυψαν τρία υποθέματα: α) Συνεργασία και Μοίρασμα, β) Φιλία, γ) Θετικά Συναισθήματα.

Συνεργασία και Μοίρασμα

Στο πρώτο υποθέμα που προέκυψε τα παιδιά συσχετίζουν την καλοσύνη με τη συνεργασία στις αλληλεπιδράσεις με τους πολύ κοντινούς τους ανθρώπους. Η έννοια του «μαζί» έχει καθοριστικό ρόλο: το να συνυπάρξουν και να δρουν από κοινού φαίνεται να ενισχύει τη σχέση και να παράγει θετικά συναισθήματα. Χαρακτηριστικά, ένα αγόρι ανέφερε: *«Φέρνω εγώ λεφτά και αγοράζω φουρνομπουκίτσες από το σχολείο. Και ο Τρύφωνας μου ζητάει ένα και εγώ λέω πάρε, αντί να του πω “φέρε δικά σου λεφτά”»*. Το μοίρασμα εδώ δεν είναι απλώς υλική προσφορά· φανερώνει κατανόηση, σχέση εμπιστοσύνης και αλληλεγγύης. Σε άλλες περιπτώσεις η καλοσύνη είναι πράξη συνεργασίας, απόδειξη της συναισθηματικής εγγύτητας μέσα στη συμβίωση. Όπως αποτυπώνεται στην παρακάτω αφήγηση ενός κοριτσιού: *«Στο σπίτι είχα χάσει το βιβλίο της γλώσσας... Και ο μικρός μου αδερφός, που είναι 1.5 χρονών, έπαιζε με κάτι αυτοκινητάκια... και με είδε που έψαχνα και αρχίσαμε να ψάχνουμε μαζί. Τελικά το βρήκε αυτός... ήταν κάτω από το χαλί... Το πήρε και μου το 'δωσε»*. Η παραπάνω αφήγηση αναδεικνύει μια πράξη φροντίδας που δεν είναι απλώς «βοήθεια», αλλά άμεση συνεργασία καθώς ο μικρότερος αδερφός αναγνωρίζει την ανάγκη του άλλου και δρα ανταποκρινόμενος σε αυτή.

Είμαι καλός φίλος/φίλη

Για την πλειονότητα των παιδιών, η καλοσύνη σχετίζεται άμεσα με τη φιλία και θεωρείται προϋπόθεση για τη διατήρηση σταθερών και υγιών σχέσεων. Οι αφηγήσεις παρουσιάζουν σχέσεις βασισμένες στον σεβασμό, τη φιλοξενία και τη στοργή. Ένα κορίτσι αναφέρει: *«Όταν έρχονται στο σπίτι μου, τους φιλοξενώ πολύ καλά, τους μιλάω όμορφα... Επειδή είναι φίλοι μου και τους φέρομαι ωραία»*. Η καλοσύνη εδώ ταυτίζεται με την επιμέλεια της σχέσης: η φιλία δεν είναι απλώς κοινωνική ταυτότητα, αλλά απαιτεί πράξεις φροντίδας και προσήνειας.

Θετικά Συναισθήματα – «Είναι ωραία να βοηθάς»

Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα παιδιά περιγράφουν την καλοσύνη ως μια εμπειρία που φέρνει χαρά τόσο σε αυτόν που προσφέρει όσο και σε αυτόν που τη δέχεται. Το μοίρασμα αυτής της χαράς αναδεικνύεται ως θεμελιώδες στοιχείο της πράξης της καλοσύνης. Αυτό αποτυπώνεται χαρακτηριστικά σε μία αφήγηση: *«Καλοσύνη είναι να παίζουμε με ένα μικρότερο παιδί και να μη το αφήνουμε μόνο του. Για παράδειγμα, χθες ήμουν με τον Γιώργο και τον Κωστή στην παιδική χαρά, και ένα μικρό παιδί μου έριξε τη μπάλα του και έπαιξα μαζί του, κάνοντας ψέματα ότι μου έβαζε γκολ»* *«Γιατί το έκανες αυτό;»*, *«Το έκανα γιατί ήταν μωράκι, δεν ήξερε να παίζει με κανόνες, αλλά χαιρόταν έτσι. Και 'γω χαιρόμουν που το έβλεπα να χαιρείται»* [κορίτσι]. Στην αφήγηση αυτή το παιδί προσαρμόζει τη συμπεριφορά του με σκοπό να ενισχύσει τη χαρά του άλλου, μια διάσταση της καλοσύνης αποκαλύπτει στοιχεία ενσυναίσθησης, συναισθηματικής ωριμότητας και κοινωνικής ευφυΐας.

Θέμα 6: Η Καλοσύνη ως Αμοιβαία Συμπεριφορά

Τέλος, σε ορισμένες αφηγήσεις η καλοσύνη παρουσιάζεται ως αμοιβαία συμπεριφορά, η οποία έχει άμεσο αντίκτυπο και ενισχύει παρόμοιες συμπεριφορές. Στην περίπτωση αυτή η καλοσύνη γίνεται αντιληπτή από τα παιδιά όχι ως μονομερής ή αλτρουιστική συμπεριφορά, αλλά ως μια σχεσιακή κατασκευή, η οποία λειτουργεί σε πλαίσια όπου αναμένεται ή κινητοποιείται αμοιβαία ανταπόκριση. Στο πλαίσιο αυτό διακρίνονται δύο υποθέματα: α) η ανταμοιβή και β) η ανταποδοτικότητα.

Ανταμοιβή

Για λίγα παιδιά, η έκφραση καλοσύνης συνοδεύεται από άμεσα οφέλη και ανταμείβεται. Ένα κορίτσι περιέγραψε χαρακτηριστικά: *«Πριν λίγες μέρες, αυτή τη βδομάδα, με τη μαμά μου,*

είχαμε πάει στο γραφείο της και τη βοήθησα να μεταφέρει πράγματα το ένα στο άλλο και μετά με άφηγε να δω παιδικά στον υπολογιστή της.»

Ανταποδοτικότητα

Από άλλες αφηγήσεις προκύπτει μια διάσταση της καλοσύνης που σχετίζεται με την αμοιβαιότητα. Για κάποια παιδιά, η καλοσύνη προκαλεί καλοσύνη. Αυτή η διάσταση αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στο εξής απόσπασμα: «*Προχθές ο Κωστής δεν πρόλαβε να αντιγράψει τα καθήκοντα και τα έγγραφα εγώ για αυτόν. Και αν βρεθώ στην ίδια ανάγκη, θα το κάνει και αυτός για μένα*» [αγόρι], ενώ ένα άλλο αγόρι δήλωσε: «*Η καλοσύνη φέρνει καλοσύνη*».

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η παρούσα μελέτη είχε ως στόχο να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο τα μικρά παιδιά αντιλαμβάνονται την έννοια της καλοσύνης μέσα από τις αφηγήσεις και τις καθημερινές τους εμπειρίες. Από την ανάλυση των αφηγήσεων τους προέκυψε ότι η καλοσύνη αποτελεί για αυτά μια πολυδιάστατη έννοια, η οποία περιλαμβάνει τόσο πράξεις όσο και συναισθήματα και αφορά όλες τις σχέσεις τους. Τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι τα παιδιά διαθέτουν μια συνεπή κατανόηση της καλοσύνης, η οποία ευθυγραμμίζεται με τους τρόπους που την εκδηλώνουν στο σχολικό περιβάλλον. Προέκυψαν έξι βασικοί θεματικοί άξονες οι οποίοι προσδιορίζουν εννοιολογικά την καλοσύνη ως πράξη βοήθειας, συναισθηματική υποστήριξη, τρόπο συμπεριφοράς, κοινωνική αξία, τρόπο συνύπαρξης και αμοιβαία συμπεριφορά. Επιπρόσθετα, η ανάλυση κατέδειξε ότι ακόμη και σε μικρή ηλικία, η κατανόηση της καλοσύνης από τα παιδιά είναι κοινωνικά εδραιωμένη, πολυδιάστατη και φέρει ηθική σημασία. Τα ευρήματα εναρμονίζονται με τις υπάρχουσες θεωρίες της κοινωνικο-συναισθηματικής και ηθικής ανάπτυξης και θέτουν τα θεμέλια για μελλοντικές μελέτες που θα προσεγγίζουν την καλοσύνη ως στενά συνδεδεμένη αλλά διακριτή έννοια σε σχέση τις υπόλοιπες φιλοκοινωνικές συμπεριφορές.

Αξίζει να σημειωθεί πως καθόλη τη διάρκεια των συνεντεύξεων, τα παιδιά περιέγραφαν την καλοσύνη με θετικούς όρους (τι *είναι* καλοσύνη), αντί να την ορίζουν μέσω αρνητικών αναφορών (τι *δεν είναι*). Η στάση αυτή υποδηλώνει ενδεχομένως ότι τα παιδιά όχι μόνο αναγνωρίζουν την καλοσύνη ως κοινωνικά επιθυμητή συμπεριφορά, αλλά την εξωτερικεύουν και ως προσωπικό και συναισθηματικό αγαθό. Λέξεις όπως «βοήθεια», «καλό» και «ευγένεια», που χρησιμοποιήθηκαν συχνά, αντανακλούν ενδεχομένως μια βασική, αν και απλή, κατανόηση της έννοιας. Η αντίληψη αυτή συμφωνεί με αναπτυξιακές θεωρίες (Malti, 2021), που περιγράφουν την καλοσύνη ως συμπεριφορά ενισχυόμενη μέσω παρατηρήσιμων πράξεων, καθώς και με σύγχρονες μελέτες οι οποίες υπογραμμίζουν ότι η φιλοκοινωνική σκέψη των μικρών παιδιών εστιάζει σε συγκεκριμένες πράξεις, επηρεαζόμενες από άμεσες συναισθηματικές αντιδράσεις και πρότυπα ενηλίκων (Spinard & Eisenberg, 2019).

Η Καλοσύνη ως Πράξη Βοήθειας

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά θέματα στις αφηγήσεις των παιδιών ήταν ο προσδιορισμός της καλοσύνης ως απτή βοήθεια προς τους άλλους, περιγράφοντας τις πράξεις καλοσύνης ως απάντηση σε συγκεκριμένα, παρατηρήσιμα γεγονότα. Τα παιδιά αναφέρθηκαν στην παροχή σωματικής και πρακτικής υποστήριξης -όπως η βοήθεια σε έναν συνομήλικο που έχει τραυματιστεί ή δυσκολεύεται με κάποια εργασία- ως ουσιώδη εκδήλωση καλοσύνης. Επιπλέον, περιέγραφαν την καλοσύνη ως πράξη προσφοράς και μοίρασμα. Οι αντιλήψεις τους ευθυγραμμίζονται με την βιβλιογραφία για τις φιλοκοινωνικές συμπεριφορές (Eisenberg et al., 2016), οι οποίες εμφανίζονται ήδη από τη βρεφική ηλικία, αλλά γίνονται πιο στοχευμένες και συνειδητές στην πρώιμη παιδική ηλικία. Η αλλαγή αυτή υποδηλώνει ενδεχομένως μια αναπτυξιακή μετάβαση από εγωκεντρικές σε έτερο προσανατολισμένες συμπεριφορές

(Eisenberg, Spinrad & Knafo-Noam, 2015; Warneken & Tomasello, 2006). Τα ευρήματα συμφωνούν επίσης με διαχρονικές μελέτες που υποστηρίζουν πως τα μικρά παιδιά κατανοούν τις ηθικές έννοιες που ενδεχομένως καθορίζουν τη συμπεριφορά τους αρχικώς μέσα από απτά παραδείγματα βασισμένα στη δράση (Dahl, 2019).

Συναισθηματική Υποστήριξη και Ενσυναίσθηση

Πέρα από τις πράξεις βοήθειας, η καλοσύνη ορίστηκε από τα παιδιά ως συναισθηματική υποστήριξη και ενσυναίσθηση, ένα δεύτερο βασικό θέμα που προέκυψε από τις αφηγήσεις τους. Τα παιδιά περιέγραφαν πράξεις όπου ήταν συναισθηματικά διαθέσιμα, παρηγορούσαν άλλους, αναγνώριζαν τα συναισθήματά τους και τους ενθάρρυναν. Η ικανότητα τους να συνδέουν την καλοσύνη με τη συναισθηματική υποστήριξη αντανακλά, ενδεχομένως, σημαντικό ορόσημο στην κοινωνική και συναισθηματική τους ανάπτυξη. Στην πρώτη παιδική ηλικία, τα παιδιά αρχίζουν να εκδηλώνουν μια μορφή ενσυναίσθησης που περιλαμβάνει όχι μόνο την αναγνώριση του συναισθήματος των άλλων, αλλά και το κίνητρο να ανακουφίσουν τη συναισθηματική τους δυσφορία (Batson, 2023). Οι συμπεριφορές βοήθειας σε αυτό το στάδιο επηρεάζονται από την αυξανόμενη γνωστική επίγνωση των αναγκών των άλλων και την εμφάνιση ηθικών συναισθημάτων, όπως η ενοχή και η συμπόνια (Hoffman, 2000). Επιπλέον, αυτές οι εκδηλώσεις δείχνουν ότι τα παιδιά ενδεχομένως εσωτερικεύουν τις ηθικές αξίες, όπως π.χ. την υποστήριξη προς κάποιον που έχει ανάγκη, όχι απλώς ως κανόνες, αλλά ως καθοδηγητικές αρχές για τις διαπροσωπικές τους σχέσεις (Qiu et al., 2024).

Η Καλοσύνη ως Τρόπος Συμπεριφοράς

Ένας άλλος θεματικός άξονας που αναδύθηκε από τις απαντήσεις των παιδιών αφορούσε την καλοσύνη ως μια μορφή κοινωνικά αποδεκτής συμπεριφοράς, έναν σταθερό τρόπο αλληλεπίδρασης που περιλαμβάνει ευγένεια και σεβασμό. Τα παιδιά συνεδέσαν τις συμπεριφορές καλοσύνης με τη χρήση ευγενικής γλώσσας, την αποφυγή επιθετικότητας και τον σεβασμό των δικαιωμάτων των συνομηλίκων τους. Η σύνδεση της καλοσύνης με κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές σχετίζεται με πρώιμες μορφές ηθικής συλλογιστικής και ικανότητας αυτοελέγχου (Malti, 2021). Η ικανότητα αυτορρύθμισης — δηλαδή η διαχείριση των συναισθημάτων, των παρορμήσεων και της συμπεριφοράς — αρχίζει να αναπτύσσεται ήδη από την προσχολική ηλικία, αλλά ενισχύεται σημαντικά στις πρώτες τάξεις του δημοτικού, όταν τα παιδιά εισέρχονται σε ένα πιο δομημένο κοινωνικό και μαθησιακό πλαίσιο. Σε αυτό το στάδιο, τα παιδιά αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τους κοινωνικούς κανόνες, να κατανοούν τις συνέπειες των πράξεών τους και να υιοθετούν στρατηγικές αυτοελέγχου, όπως η αποφυγή συγκρούσεων ή η έκφραση της δυσαρέσκειας με λόγια αντί με πράξεις (Blair & Raver, 2015). Οι αφηγήσεις των παιδιών δείχνουν ότι η καλοσύνη συχνά εκδηλώνεται μέσω τέτοιων μορφών αυτορρύθμισης, καθώς επιλέγουν συνειδητά να μην απαντήσουν με επιθετικότητα ή να επιλύσουν ειρηνικά μικροσυγκρούσεις, στοιχεία που υποδηλώνουν ενδεχομένως σημαντική κοινωνικο-συναισθηματική ωρίμανση.

Η Καλοσύνη ως Κοινωνική και Ηθική Αξία

Πολλά παιδιά αντιλαμβάνονταν την καλοσύνη ως μια ηθική πράξη με κοινωνική σημασία. Οι αναφορές τους υπερέβαιναν την ατομική φιλοκοινωνικότητα και παρεπέμπαν σε μια αναδυόμενη κοινωνική συνείδηση (Malti et al., 2016). Τα παιδιά περιέγραψαν την καλοσύνη ως «το να κάνεις το σωστό». Παρέθεσαν αφηγήσεις που ανέδειξαν τη σημασία της υπευθυνότητας στην καθημερινή ζωή, την ανιδιοτελή φροντίδα προς τους άλλους, καθώς και την ευαισθητοποίησή τους απέναντι σε ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης, όπως η υποστήριξη προσφύγων ή η παροχή βοήθειας σε άτομα με ανάγκες. Επιπλέον, καταγράφηκαν αναφορές σε πράξεις οικολογικής καλοσύνης, φροντίδας προς το περιβάλλον και τα ζώα. Οι αναφορές αυτές αποτυπώνουν τη σταδιακή εσωτερικεύση κοινωνικών και πολιτισμικών αξιών που σχετίζονται

με την υπευθυνότητα, τη φροντίδα και τη συμβολή στο κοινό καλό (Spinard & Eisenberg, 2019' Kohlberg, 1981).

Μια ιδιαίτερα αξιοσημείωτη διάσταση που αναδύθηκε στις παιδικές αφηγήσεις είναι η οικολογική καλοσύνη. Πράξεις όπως η αποφυγή ρύπανσης, η προστασία αδέσποτων ζώων και η συμμετοχή σε καθαρισμούς φυσικών περιοχών αντανάκλουν την ανάπτυξη μιας περιβαλλοντικής ηθικής που βασίζεται στη φροντίδα και την υπευθυνότητα. Η οικολογική καλοσύνη συνδέεται με την έννοια της διευρυμένης ηθικής ενσυναίσθησης, η οποία κατευθύνεται στο ευρύτερο οικοσύστημα (Hayes, 2017). Η καλλιέργεια αυτής της στάσης σε πρώιμο αναπτυξιακό στάδιο θεωρείται κομβική για τη διαμόρφωση περιβαλλοντικά υπεύθυνων πολιτών (Chawla, 2009).

Η Καλοσύνη ως Συνύπαρξη

Στο θεματικό άξονα της συνύπαρξης η καλοσύνη τοποθετείται στο πλαίσιο της φιλίας, της συνεργασίας και της ένταξης. Τα παιδιά περιέγραψαν την καλοσύνη ως μέσο που διευκολύνει το αίσθημα του ανήκειν – μέσα από την ομαδική εργασία, την ενσωμάτωση των άλλων και τη διατήρηση αρμονικών σχέσεων. Ανέδειξαν την καλοσύνη ως μια εμπειρία σχεσιακή και συναισθηματική, μια πράξη που «κάνει καλό» όταν την προσφέρεις και που γεννά χαρά στους άλλους. Πολλές αφηγήσεις συνέδεσαν την καλοσύνη με θετικές κοινωνικές σχέσεις, γεγονός που ενισχύει την άποψη ότι, στη σκέψη των παιδιών, η καλοσύνη λειτουργεί ως εργαλείο διατήρησης και ενίσχυσης των κοινωνικών δεσμών, ιδιαίτερα σε συναισθηματικά ασφαλή ή οικεία περιβάλλοντα (Brophy-Herb et al., 2017). Η καλοσύνη, όπως βιώνεται εδώ, δεν είναι μόνο μια ηθική πράξη, αλλά και μια πηγή κοινής ευχαρίστησης μια μοιρασμένη εμπειρία θετικών συναισθημάτων που ενδυναμώνει τη σύνδεση με τους άλλους.

Η Καλοσύνη ως Αμοιβαιότητα

Τέλος, από τις αφηγήσεις των παιδιών αναδύθηκε η αντίληψη της καλοσύνης ως αμοιβαία εμπειρία, ενταγμένη σε ένα πλαίσιο κοινωνικής ανταλλαγής. Πολλά παιδιά διατύπωσαν την προσδοκία ότι η καλοσύνη πρέπει να ανταποδίδεται – είτε μέσω πράξεων φιλίας, υποστήριξης, είτε μέσα από τη συνεχή θετική συμπεριφορά. Το εύρημα αυτό δείχνει ότι, ακόμη και σε μικρή ηλικία, τα παιδιά αρχίζουν να αντιλαμβάνονται την καλοσύνη όχι μόνο ως μονομερή ή αλτρουιστική πράξη, αλλά ως μια σχεσιακή κατασκευή, η οποία λειτουργεί εντός πλαισίων όπου η αμοιβαιότητα θεωρείται αναμενόμενη (Spinard & Eisenberg, 2019). Αυτή η πλαισίωση αντικατοπτρίζει ενδεχομένως μια αναδυόμενη αίσθηση σχεσιακής ισότητας και συναισθηματικής ευαισθησίας, καθώς τα παιδιά αρχίζουν να συσχετίζουν τις φιλοκοινωνικές πράξεις με αμοιβαίες συναισθηματικές συνδέσεις (Contreras-Huerta, 2023).

Περιορισμοί και προτάσεις για μελλοντικές έρευνες

Παρόλο που η παρούσα μελέτη παρέχει πολύτιμες πληροφορίες για την κατανόηση και την έκφραση της καλοσύνης από τα μικρά παιδιά, πρέπει να αναγνωριστούν ορισμένοι περιορισμοί. Καταρχάς, το δείγμα της μελέτης αποτελούνταν από 28 παιδιά, αριθμός που, αν και επαρκής για μια εις βάθος ποιοτική ανάλυση (Braun & Clarke, 2006), ενδέχεται να μην αποτυπώνει την πλήρη ποικιλομορφία απόψεων παιδιών από διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά, οικονομικά ή γεωγραφικά περιβάλλοντα. Συνεπώς, τα συμπεράσματα που προκύπτουν αντανάκλουν τάσεις εντός της συγκεκριμένης ομάδας. Επιπλέον, το αναπτυξιακό στάδιο των παιδιών θέτει εγγενείς προκλήσεις στην ερμηνεία των δεδομένων. Οι γνωστικές, συναισθηματικές και γλωσσικές ικανότητές τους στην πρώτη σχολική ηλικία εξακολουθούν να διαμορφώνονται, γεγονός που μπορεί να επηρεάσει τον τρόπο έκφρασης των σκέψεών τους (Dunn, 2006). Μελλοντικές μελέτες θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν μεγαλύτερα και πιο ποικιλόμορφα δείγματα, καθώς και διαχρονικά ερευνητικά σχέδια, για να

διερευνήσουν πώς εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου η κατανόηση της καλοσύνης από τα παιδιά και τους εφήβους.

Επιπρόσθετα, τα δεδομένα συλλέχθηκαν μέσω συνεντεύξεων, μεθοδολογική επιλογή η οποία, ιδίως στην περίπτωση μικρότερων παιδιών, ενέχει τον κίνδυνο απαντήσεων επηρεασμένων την επιθυμία να ικανοποιήσουν τον ενήλικο συνομιλητή (Greig, Taylor, & MacKay, 2007). Συνεπώς, ορισμένες απαντήσεις ενδέχεται να αντανakλούν αυτό που τα παιδιά θεωρούν ότι αναμένουν να ακούσουν οι ενήλικες αναφορικά με την καλοσύνη, παρά τις αυθεντικές τους πεποιθήσεις ή εμπειρίες.

Τέλος, όπως σε κάθε ποιοτική μελέτη, η θεματική ανάλυση επηρεάζεται από τις ερμηνείες των ερευνητών. Παρότι η αναστοχαστική θεματική ανάλυση (Braun & Clarke, 2006) προσφέρει βάθος και ευελιξία, είναι εκ φύσεως υποκειμενική. Στην παρούσα μελέτη λήφθηκαν μέτρα για την ενίσχυση της εγκυρότητας της διαδικασίας -όπως η συμμετοχή πολλαπλών κωδικοποιητών και η επαναληπτική κωδικοποίηση.

Πρακτικές Εφαρμογές

Η παρούσα εργασία υποστηρίζει μια πιο ερμηνευτική προσέγγιση της καλοσύνης που δίνει αξία στις βιωμένες εμπειρίες των παιδιών, μια πρακτική η οποία αναγνωρίζεται ολοένα και περισσότερο ως σημαντική στην μελέτη της ανάπτυξης (Neale, 2019). Υπό αυτό το πρίσμα, τα ευρήματα της μελέτης μπορούν να αποτελέσουν αφετηρία για την ανάπτυξη εκπαιδευτικών πρακτικών που θα ενθαρρύνουν τον αναστοχασμό πάνω στην καλοσύνη μέσω της αφήγησης ιστοριών, του παιχνιδιού ρόλων ή της συζήτησης. Επιπλέον, η εστίαση σε συνεργατικές και συμπεριληπτικές πρακτικές εντός της τάξης, όπως η ομαδική εργασία, η καθοδήγηση από συνομηλίκους (peer mentoring) και η συνεργατική επίλυση προβλημάτων, θα μπορούσε να προωθήσει την καλοσύνη ως κοινωνικό κανόνα και κεντρικό στοιχείο του σχολικού περιβάλλοντος. Αυτές οι προτάσεις μπορούν να αξιολογηθούν σε μελλοντικές έρευνες για την αποτελεσματικότητά τους στην ανάπτυξη ενσυναίσθησης και υπευθυνότητας των παιδιών.

Συμπεράσματα

Η παρούσα μελέτη εντάσσεται στον αυξανόμενο αριθμό ερευνητικών εργασιών που επιβεβαιώνουν ότι τα μικρά παιδιά διαθέτουν μια πλούσια, κοινωνικά θεμελιωμένη και συναισθηματικά συντονισμένη κατανόηση της καλοσύνης. Η ανάλυση των αφηγήσεων τους αποκάλυψε ότι δεν αντιλαμβάνονται την καλοσύνη ως μια μεμονωμένη συμπεριφορά, αλλά ως ένα σύνολο πράξεων, συναισθημάτων και αξιών που λειτουργούν υποστηρικτικά στην ηθική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή. Η ικανότητα των παιδιών να περιγράφουν την καλοσύνη τόσο σε συγκεκριμένες περιστάσεις του στενού περιβάλλοντος όπου αλληλεπιδρούν, όσο και ως μια γενική στάση απέναντι στην κοινωνία υποδεικνύει μια αναπτυξιακή πορεία από το συγκεκριμένο στον πιο αφηρημένο συλλογισμό για την ηθική συμπεριφορά. Η αναγνώριση και η καλλιέργεια αυτών των πρώιμων ηθικών ικανοτήτων μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία πιο ενσυναίσθητων, δίκαιων και συμπεριληπτικών εκπαιδευτικών κοινοτήτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Algoe, S. B. (2019). Positive interpersonal processes. *Current Directions in Psychological Science*, 28(2), 183–188. <https://doi.org/10.1177/0963721419827272>
- Batson, C. D. (2023). *Empathic concern: What it is and why it's important*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197610923.001.0001>
- Bear, G. G., & Soltys, A. (2020). Developing social and emotional competencies and self-discipline. In G. G. Bear (Ed.), *Improving school climate: Practical strategies to reduce behavior problems and promote social and emotional learning* (pp. 47–66). Routledge.
- Binfet, J. T., & Gaertner, A. (2015). Children's conceptualizations of kindness at school. *Canadian Children*, 40 (3), 27–40. <https://doi.org/10.18357/jcs.v40i3.15167>

- Binfet, J.-T., & Passmore, H.-A. (2017). The Who, What, and Where of School Kindness: Exploring Students' Perspectives. *Canadian Journal of School Psychology, 34*(1), 22-37. <https://doi.org/10.1177/0829573517732202>
- Blair, C., & Raver, C. C. (2015). School readiness and self-regulation: A developmental psychobiological approach. *Annual Review of Psychology, 66*(1), 711–731. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015221>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brophy-Herb, H. E., Lee, R. E., Nievar, M. A., & Stollak, G. (2007). Preschoolers' social competence: Relations to family characteristics, teacher behaviors and classroom climate. *Journal of Applied Developmental Psychology, 28*(2), 134–148. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2006.12.004>
- Brownell, C. A., Svetlova, M., & Nichols, S. R. (2009). To share or not to share: When do toddlers respond to another's needs? *Infancy, 14*(1), 117–130. <https://doi.org/10.1080/15250000802569868>
- Carnevale, F. A. (2020). A “thick” conception of children’s voices: A hermeneutical framework for childhood research. *International Journal of Qualitative Methods, 19*, Article 1609406920933767. <https://doi.org/10.1177/1609406920933767>
- Chawla, L. (2009). Growing up green: Becoming an agent of care for the natural world. *Journal of Developmental Processes, 4*(1), 6–23.
- Contreras-Huerta, L. S. (2023). A cost-benefit framework for prosocial motivation—Advantages and challenges. *Frontiers in Psychiatry, 14*, Article 1170150. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1170150>
- Dahl, A., & Paulus, M. (2019). From interest to obligation: The gradual development of human altruism. *Child Development Perspectives, 13*, 10–14. <https://doi.org/10.1111/cdep.12298>
- Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students’ social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development, 82*(1), 405–432. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x>
- Dunn, J. (2006). Moral development in early childhood and social interaction in the family. In M. Killen & J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (pp. 331–350). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (2006). Emotion regulation and children's socioemotional competence. In L. Balter & C. S. Tamis-LeMonda (Eds.), *Child psychology: A handbook of contemporary issues* (2nd ed., pp. 357–381). Psychology Press.
- Fraser, H. (2004). Doing narrative research: Analysing personal stories line by line. *Qualitative Social Work, 3*(2), 179–201. <https://doi.org/10.1177/1473325004043383>
- Greig, A. D., Taylor, J., & MacKay, T. (2007). *Doing research with children: A practical guide* (2nd ed.). Sage Publications.
- Hay, D. F., & Cook, K. V. (2007). The transformation of prosocial behavior from infancy to childhood. In C. A. Brownell & C. B. Kopp (Eds.), *Socioemotional development in the toddler years: Transitions and transformations* (pp. 45–65). Guilford Press.
- Hayes, T. (2017). Kindness: caring for self, others and nature—Who cares and why? In J. Horton & M. Pier, (Eds.) *Children, Young People and Care* (pp. 175–191). Routledge.
- Hoffman, M. L. (2008). Empathy and prosocial behavior. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, & L. F. Barrett (Eds.), *Handbook of emotions* (3rd ed., pp. 440–455). The Guilford Press.
- Jones, D. E., Greenberg, M., & Crowley, M. (2015). Early social-emotional functioning and public health: The relationship between kindergarten social competence and future wellness. *American Journal of Public Health, 105*(11), 2283–2290. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2015.302630>
- Killen, M., & Smetana, J. G. (Eds.). (2006). *Handbook of moral development*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Kohlberg, L. (1981). *Essays on moral development. Volume I: The philosophy of moral development*. Harper & Row.
- Lim, M. H., Hennessey, A., Qualter, P., Smith, B. J., Thurston, L., Eres, R., & Holt-Lunstad, J. (2025). The KIND Challenge community intervention to reduce loneliness and social isolation, improve mental health, and neighbourhood relationships: An international randomized controlled trial.

- Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 60(4), 931–942. <https://doi.org/10.1007/s00127-024-02740-z>
- Malti, T. (2021). Kindness: A perspective from developmental psychology. *European Journal of Developmental Psychology*, 18(5), 629–657. <https://doi.org/10.1080/17405629.2020.1837617>
- Malti, T., Ongley, S. F., Peplak, J., Chaparro, M. P., Buchmann, M., Zuffianò, A., & Cui, L. (2016). Children's sympathy, guilt, and moral reasoning in helping, cooperation, and sharing: A 6-year longitudinal study. *Child Development*, 87(6), 1783–1795. <https://doi.org/10.1111/cdev.12632>
- Neale, B. (2019). *What is qualitative longitudinal research?* Bloomsbury Academic.
- Perkins, N., Smith, P., & Chadwick, P. (2022). Young children's conceptualisations of kindness: A thematic analysis. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 909613. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.909613>
- Pryce, S., & Frederickson, N. (2013). Bullying behaviour, intentions and classroom ecology. *Learning Environments Research*, 16(2), 183–199. <https://doi.org/10.1007/s10984-013-9137-7>
- Qiu, X., Gao, M., Zhu, H., Li, W., & Jiang, R. (2024). Theory of mind, empathy, and prosocial behavior in children and adolescents: A meta-analysis. *Current Psychology*, 43, 1-18. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-05762-7>
- Seligman, M., Steen, T., Park, N., & Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: Empirical validation of interventions. *American Psychologist*, 60(5), 874–884. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.5.874>
- Shin, L. J., Layous, K., Choi, I., Na, S., & Lyubomirsky, S. (2020). Good for self or good for others? The well-being benefits of kindness in two cultures depend on how the kindness is framed. *The Journal of Positive Psychology*, 15(6), 795–805. <https://doi.org/10.1080/17439760.2019.1651894>
- Smetana, J. G. (2006). Social-cognitive domain theory: Consistencies and variations in children's moral and social judgments. In M. Killen & J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (pp. 119–153). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Smeets, E., Neff, K., Alberts, H., & Peters, M. (2014). Meeting suffering with kindness: Effects of a brief self-compassion intervention for female college students. *Journal of Clinical Psychology*, 70(9), 794–807. <https://doi.org/10.1002/jclp.22076>
- Spinrad, T. L., & Eisenberg, N. (2019). Socialization of moral emotions and behavior. In *The Oxford Handbook of Parenting and Moral Development* (pp. 57–72).
- Stamp, P., Bosacki, S., & Talwar, V. (2024). Kindness is the language that the deaf can hear and the blind can see: kindness, theory of mind and well-being in adolescents. *Children*, 11(12), 1555. <https://doi.org/10.3390/children11121555>
- Sun, Y., Blewitt, C., Edwards, S., Fraser, A., Newman, S., Cornelius, J., & Skouteris, H. (2023). Methods and ethics in qualitative research exploring young children's voice: A systematic review. *International Journal of Qualitative Methods*, 22, Article 16094069231152449. <https://doi.org/10.1177/16094069231152449>
- Vaish, A., Missana, M., & Tomasello, M. (2011). Three-year-old children intervene in third-party moral transgressions. *The British Journal of Developmental Psychology*, 29(1), 124–130. <https://doi.org/10.1348/026151010X532888>
- Warneken, F., & Tomasello, M. (2006). Altruistic helping in human infants and young chimpanzees. *Science*, 311(5765), 1301–1303. <https://doi.org/10.1126/science.1121448>
- Wentzel, K. R. (2015). Prosocial behavior and social competence. In K. R. Wentzel & A. Wigfield (Eds.), *Handbook of motivation at school* (2nd ed., pp. 279–300). Routledge.
- World Medical Association. (2013). World Medical Association Declaration of Helsinki: Ethical principles for medical research involving human subjects. *JAMA*, 310(20), 2191–2194. <https://doi.org/10.1001/jama.2013.281053>
- Verba, B., & Vu, P. (2024). Kindness in the classroom: Evaluating the impact of direct kindness instruction on school and emotional outcomes in second-grade students. *The Canadian Journal of Action Research*, 24(3), 54–70. <https://doi.org/10.33524/cjar.v24i3.697>

Παράρτημα

Αριθμός παιδιών ανά θεματική ενότητα/υποενότητα και αντίστοιχος περιγραφικός όρος

Θεματική Ενότητα	Υποθέμα	Αρ. Παιδιών	Περιγραφικός όρος
Πράξη βοήθειας	Φροντίδα & υποστήριξη	23	Πολλά παιδιά
	Πρακτική βοήθεια	25	Πολλά παιδιά
	Προσφορά	10	Ορισμένα παιδιά
Συναισθηματική υποστήριξη	Παρηγοριά & Ενθάρρυνση	20	Αρκετά παιδιά
	Ενσυναίσθηση	14	Ορισμένα παιδιά
Τρόπος συμπεριφοράς	Ευγένεια & φιλοφροσύνη	18	Αρκετά παιδιά
	Σεβασμός & δικαιοσύνη	16	Ορισμένα παιδιά
	Αποφυγή έντασης	8	Λίγα παιδιά
Κοινωνική αξία & ηθική πράξη	Υπευθυνότητα & καθήκον	12	Ορισμένα παιδιά
	Βοήθεια σε ευάλωτες ομάδες	8	Λίγα παιδιά
	Αλληλεγγύη	20	Αρκετά παιδιά
	Βοήθεια στα ζώα/φύση	10	Ορισμένα παιδιά
Κοινωνική συνύπαρξη	Συνεργασία & Μοίρασμα	17	Πολλά παιδιά
	Φιλία	24	Η πλειονότητα
	Θετικά συναισθήματα	13	Ορισμένα παιδιά
Αμοιβαία συμπεριφορά	Ανταμοιβή	5	Λίγα παιδιά
	Ανταποδοτικότητα	7	Λίγα παιδιά